

УДК 321.01

В. Я. Малиновський, доктор політичних наук, професор

УКРАЇНСЬКА ПОЛІТИЧНА РЕГІОНАЛІСТИКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Суспільно-політичні виклики, що постали перед Україною після Революції гідності у 2014–2017 рр., процеси європейської регіоналізації та децентралізації актуалізували дослідження у сфері політичної регіоналістики. Відповідно, у статті аналізується стан вітчизняної політичної регіоналістики в контексті зазначених трендів та як галузі наукового знання.

Ключові слова: політична регіоналістика, регіоналізм, регіоналізація, регіон, децентралізація.

Актуальність проблеми. Процеси глобалізації і регіоналізації торкнулися практично всіх європейських держав. Більше того, активізація і зростання ролі регіонів у сучасному світі створили новий формат європейської регіональної політики, що здійснюється у форматі доктрини регіоналізму. Сучасний європейський регіон – не просто адміністративно-територіальна одиниця, певна територія, а це своєрідний самоорганізований соціум, в якому формується нова регіональна ідентичність, що прагне більшої компетенційної ваги. Регіони в країнах ЄС вже фактично перетворилися на основні структури європейського політичного та економічного простору в контексті філософії «Європи регіонів». Зважаючи на зростання їхньої ваги, ХХІ ст. отримало назву «століття регіонів».

Очевидно, що політична наука не повинна стояти осторонь цих загальноєвропейських трендів, а активно супроводжувати цю загальну тенденцію розвитку просторових структур. Адже стабільність і збалансованість держави значною мірою залежить від регіональної структури, її адекватності політичному та соціально-економічному розвитку. У цьому контексті особливо актуальною темою є баланс у взаємовідносинах «центр-регіони», регулювання якого здійснюється за допомогою централізованих і децентралізованих механізмів. Усі зазначені питання є предметом дослідження політичної регіоналістики – напрямку політології.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Регіональній проблематиці, що має тривалу історію та завжди займала суттєве місце в дослідженнях вітчизняних державознавців, присвятили свої праці багато науковців, однак учених-по-

літологів серед них не так багато. За винятком окремих праць [1; 2; 3; 4], фактично відсутні монографії, в яких актуальні питання регіонального розвитку набули достатнього опрацювання. У політології напрями, пов'язані з політико-просторовими системами, що виступають як різновид політичної системи, розвинені недостатньо. У результаті регіональні проблеми розглядаються переважно економістами чи географами, а основна спрямованість політологічних досліджень зосереджена на аналізі регіональних електоральних процесів та регіональних еліт.

Невирішена частина загальної проблеми. Такий стан вітчизняної політичної регіоналістики викликає занепокоєння, оскільки адміністративна і територіальна реформи одним із головних напрямів передбачають кардинальні зміни саме у системі публічної влади на регіональному рівні. Це пов'язано, на нашу думку, з трьома факторами:

по-перше, з недооцінкою політичною наукою та політиками процесів, що відбуваються на регіональному та місцевому рівнях як важливих чинників, котрі мають суттєвий вплив на розвиток політичної системи суспільства;

по-друге, із хронічним запізненням наукової рефлексії щодо процесів, котрі відбуваються на регіональному рівні публічної влади в умовах незавершеності становлення місцевих політичних інститутів та їх реформування;

по-третє, з певним відставанням удосконалення методологічного інструментарію дослідження феномену регіоналізму.

З другого боку, напрацьована українськими вченими доктринальна база залишається незатребуваною політиками. У результаті ігнорування цього інтелектуального доробку розроблені владними інституціями проекти позначені недостатнім науковим забезпеченням.

Відповідно *метою статті* є аналіз стану вітчизняної політичної регіоналістики на сучасному етапі розвитку регіональної науки у контексті сучасних трендів регіоналізму.

Виклад основного матеріалу. У США, європейських країнах, Російській Федерації кінець ХХ ст. став періодом бурхливого розвитку регіоналістики як поля міждисциплінарної співпраці науковців у визначенні пріоритетів регіонального розвитку і територіальної організації влади. В Україні питання регіоналізму все ще залишається одним із найбільш дискусійних, а регіоналізація – віддаленим у часі проектом. Ще років п'ятнадцять тому до терміна «регіон» окремі політики і науковці ставилися досить обережно, а поняття «регіоналізм» фактично ототожнювали із сепаратистськими та іншими відцентровими проявами. У результаті цього, ключове поняття регіоналістики «регіон» з'явилося в національному законодавстві лише у прийнятому у 2005 р. Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» [5], однак без конкретного розкриття його змісту. Ще одне базове поняття

«регіональне самоврядування», що було введене в українське законодавство у 1990 р. [6], з прийняттям Конституції України 1996 р. та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» у 1997 р. [7] було вилучене із законодавчого поля.

Значною мірою недостатня увага до регіональних проблем обумовлює труднощі не лише у загальному доктринальному розумінні таких базових термінів: «глобалізація і глокалізація» «федералізм і федералізація», «регіоналізм і регіоналізація», «децентралізація і деконцентрація», «деволюція», «децентралізований унітаризм», «регіональне самоврядування», «регіоналізована держава», «регіональна ідентичність», а й у прикладному аспекті. Усе це негативно впливає на розвиток регіональної теорії та практики регіоналізму, свідченням чого є вкрай непослідовна регіональна політика держави, складність та неоднозначність трагічних політико-правових процесів: російська окупація Криму, самопроголошення так званих Донецької Народної Республіки (ДНР) та Луганської Народної Республіки (ЛНР).

Спостерігається занадто загальний і декларативний характер пропозицій щодо реформування органів публічної влади на регіональному рівні, а питання трансформації адміністративно-територіального устрою є найбільш дискусійним і при цьому – найменш науково обґрунтованим. Зокрема, однією з причин гальмування конституційної, адміністративної і територіальної реформ в Україні є неналежне опрацювання на теоретичному рівні оптимальної в нинішніх політико-економічних умовах моделі територіальної організації влади і місцевого самоврядування, а щодо відновлення інституту регіонального самоврядування дискурс взагалі відсутній. Пов'язані з цим гострі питання (регіоналізація, автономізація, федералізація, бікамеральний парламент, інститут префектур тощо) значною мірою стали предметом досліджень не вчених-політологів, а спекулятивною темою політиків, що не лише не сприяє їх вирішенню, а ще більше розколює українське суспільство.

Усе сказане є підтвердженням повільного розвитку регіональних досліджень, що, до останнього часу, обмежувалися економічною сферою, та відставання української регіоналістики від зарубіжної. Однак європейські тренди зростання ролі регіонів, які в ЄС стали головними суб'єктами не лише внутрішньої політики, а й міжнародної співпраці, змусили вітчизняних науковців кардинально переглянути підходи до цієї важливої теми. З'явилося усвідомлення того, що процеси регіоналізації повинні здійснюватися не під тиском політичної практики, а у результаті детального наукового обґрунтування з чітким прогнозуванням переваг і ризиків зазначеного процесу. Відповідно активізувалися дослідження у кількох напрямках: економічному, екологічному, політичному, інституційному, просторовому, історичному, культурологічному, глобалістичному (див. табл. 1).

Таблиця 1

Основні напрями регіоналістики

Напрями	Характеристика напрямів
Історичний	Спадщина (політична, економічна, соціальна, культурна); часові рамки протікання регіональних процесів
Економічний та екологічний	Структура виробництва, зайнятість, продуктивність, технології, екологічні обмеження, пов'язані з економічним розвитком
Інституційний (управлінський)	Система регулювання відносин, норми, інститути суспільства, захист прав власності
Культурологічний, соціальний	Культура, традиції. Рівень та структура доходів та споживання, доступ до базових соціальних послуг
Політичний	Централізація/децентралізація, демократизація, електоральні тренди, захист прав і свобод громадянина
Просторовий	Розмір території країни, регіону, просторове оточення, просторова периферійність
Глобалістичний	Відкритість інтеграційним процесам, присутність на світових ринках, вільний рух ідей, товарів, послуг, людей, капіталу

Джерело: Таблиця розроблена на основі [8, с. 12]

Позитивним фактором є те, що вітчизняна регіоналістика виокремилася з інших наук у відносно автономну сферу наукового знання, зайнявши власне місце в науковому дискурсі. При цьому не лише синтезувала регіональні напрацювання багатьох природничих і гуманітарних наук, а й виробила власну методологію аналізу життєдіяльності регіональних соціокультурних утворень. Як слушно зазначає у цьому зв'язку В. Литвин: «Заради справедливості слід відзначити, що сучасний стан регіональної науки в Україні уже далеко не той, яким він був чверть століття тому. Регіоналістика вийшла далеко поза межі притаманного їй впродовж радянського часу економцентризму. Нині вже ніхто не ставить знак рівності між регіональною наукою й регіональною економікою – вчені-регіонознавці рівною мірою цікавляться і економічними, і соціальними, і культурними проблемами, уважно вивчають незбіги на рівні регіональної ідентичності й електоральних настроїв на регіональному рівні» [9].

Дійсно, на початковому етапі регіональних досліджень домінували виключно економічні підходи. Зокрема, американський учений У. Айзард адап-

тував методи макроекономіки для досліджень регіонів і міжрегіональних зв'язків, розробив моделі просторової рівноваги, формування промислових комплексів, дослідив суперечності в регіональних системах та ін. Згодом регіональні дослідження поширилися на багато інших наукових напрямів, найперше політичної науки, суспільної та економічної географії, публічного управління, етнополітики, історії, демографії, соціології, культурології. Такий універсальний підхід забезпечив комплексний розгляд категорії «регіон» не стільки території чи адміністративно-територіальної одиниці, скільки співтовариства людей із виробленими упродовж тривалої історичної еволюції механізмами відтворення, груповою ідентичністю, правовими та етичними нормами [10, с. 6]. Вітчизняна теорія регіоналізму вийшла на новий напрям дослідження – вивчаються не лише внутрішньодержавні регіональні процеси, але й процеси, пов'язані з транскордонним співробітництвом.

Дослідження регіону як багатоаспектної категорії об'єктивно потребує залучення та поєднання методології багатьох наукових галузей, тобто застосування міждисциплінарного підходу, який при вивченні суспільних явищ зарекомендував себе як найбільш ефективний. У результаті цього підходу, в окремих науках виокремилися наукові теорії, які досліджують цей об'єкт відповідним науковим інструментарієм.

Регіоналістика інтегрує декілька окремих **наукових концепцій**: *регіонологію (регіоніку)* і *регіонознавство*. Перша є науковою дисципліною, що вивчає особливості розвитку регіону як частини країни. Її визначають науковим напрямом, що вивчає закономірності системного, економічного, соціального, політичного, духовного функціонування і розвитку територіальних соціумів, форми і методи регулювання цих процесів. Вона досліджує системність цілісного відтворення соціального життя на конкретній території.

Друга є галуззю наукових знань, що вивчає територіальну організацію господарства і життєдіяльності населення. Вона має на меті вивчення специфіки соціально-економічного, політичного, культурного, етноконфесійного, природного, екологічного розвитку соціально-економічних регіонів усіх рівнів [11, с. 231]. У зв'язку з тим, що предметне поле регіонознавства охоплює широкий спектр питань теорії та практики розвитку макрорегіонів світу, регіонознавство не завжди відносять до регіоналістики [12, с. 48–49].

Інші напрями досліджень зазвичай є субдисциплінами, теоріями середнього рівня економіки, соціології, етнографії, історії, демографії, політології та ін. Водночас усі вони є складовими регіональної науки та орієнтуються у своїх дослідженнях на міждисциплінарні підходи. До таких слід віднести:

– *регіональну економіку* – науковий напрям, що вивчає закономірність розміщення продуктивних сил та районів;

– *суспільну географію*, предметом якої є проблеми та успіхи просторового соціально-економічного розвитку. У межах *економічної географії* сформувалися нові наукові напрями: географія і доступність, урбанізація, територіальний розвиток та міжнародна інтеграція;

– *історичну регіоналістику*, що займається ретроспективним дослідженням процесів регіоналізації та регіонального розвитку у природно-географічному, історичному, етно- й соціокультурному контекстах [13, с. 135].

– *регіональне управління*, предметом якого є моделі взаємоузгодженої діяльності органів публічної влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства, спрямованої на регіональний розвиток з урахуванням інтересів усіх зазначених суб'єктів;

– *регіональну етнополітику*, що аналізує регіональні етнополітичні відмінності, виявляє регіональні пропорції і диспропорції в геоетнополітичних зв'язках і співвідношеннях, обґрунтовує перспективні моделі оптимізації етнополітичних співвідношень та основи регіональної етнополітики [14, с. 124];

– *політичну географію*, що вивчає просторову організацію політичного життя, територіальне сполучення політичних сил, вплив географічного фактора на політику та політичні інституції. Вважають, що саме у її лоні зародилася *політична регіоналістика* [15, с. 622–624], так само як геополітика й електоральна географія.

Однак сьогодні політична регіоналістика виступає як самостійна щодо політичної географії дисципліна. Якщо політична географія робить акцент на застосуванні спеціальної методології, що розроблена в теоретичній географії, то політична регіоналістика, будучи частиною регіональної і політичної наук, робить акцент на політичних інститутах, явищах та процесах, які виступають об'єктом політології [12, с. 49]. Таким чином, *політична регіоналістика* – галузь знань, котра досліджує регіональну структуру держави та суспільства, міжрегіональну взаємодію, особливу увагу приділяє динаміці політичних інститутів та процесів у регіоні, характеру та взаємодії політичних сил, проблемам взаємодії центру та регіонів, а також зворотного впливу регіонального політичного середовища на державу та суспільство в цілому [16]. Відповідно, об'єктом політичної регіоналістики є політичні явища та процеси регіонального рівня, що виокремлюються у такі напрями досліджень: статус і роль регіону у політичному просторі; відносини між центром і регіонами; відносини між регіонами; відносини регіонів на міжнародному рівні; вивчення регіонального політичного соціуму.

Для вітчизняної політичної регіоналістики існує доволі широке дослідницьке поле, яке в сучасних надзвичайно складних політико-економічних умовах (тимчасова втрата Криму і значних територій Донбасу) потребує ак-

тивізації зусиль. Вона не може стояти осторонь цих подій, більше того, повинна бути в авангарді наукового дискурсу, пропонуючи адекватні відповіді на виклики XXI ст. Комплекс проблем, що торкаються цієї тематики, можна звести до таких загальних питань: якими мають бути взаємовідносини між центром і регіонами; якими мають бути взаємовідносини між регіонами; якою має бути модель публічної влади на регіональному рівні; якими мають бути взаємовідносини між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; яким має бути розподіл повноважень між усіма рівнями публічного управління; яким має бути територіальний устрій України.

Зважаючи на трагічні реалії 2014–2017 рр., слід чітко усвідомити, що Українська держава вже ніколи не буде такою, як до 16 березня 2014 р. (мається на увазі централізована унітарна республіка). На жаль, проблема дезінтеграції українського суспільства за період незалежності так і не була вирішена. Відповідно регіональна теорія має пропонувати оптимальні відповіді на цей виклик. Зокрема, яка модель державного устрою сприятиме припиненню відцентрових тенденцій, зміцненню цілісності держави і при цьому забезпечить ефективну модель публічного управління та демократії. При цьому зазначимо, що час, коли Україна могла провести адміністративно-територіальну реформу на основі принципів адміністративного регіоналізму, як це зробила Франція у 1982 р., провівши реформу з децентралізації без жодних ознак політизації повноважень регіональної влади (за винятком регіону Корсика, який у 1991 р. отримав особливий статус), змарновано. Відповідно, слід чітко усвідомити і відкинути всі популістські ілюзії щодо повернення Криму і Донбасу без застосування політичних інструментів регіоналізації. Особливо це стосується кримського питання, зважаючи на те, що там уже була адміністративно-територіальна автономія – Автономна Республіка Крим, що, однак, не вберегло від сепаратизму, а також на проблему національного самовизначення кримських татар. Окрім того, потенційно складними у цьому плані є території Півня України (особливо Одеса) та Закарпаття. До цього додаються не вирішені остаточно міжрелігійні та міжконфесійні проблеми.

Висновки. Перш ніж прийняти визначальні для подальшого розвитку держави рішення, слід знайти відповідь на ключове питання: до якої межі можна децентралізувати й деконцентрувати державну владу з метою формування ефективної моделі публічного управління на місцевому та регіональному рівнях, при цьому не лише зберегти територіальну цілісність держави, а й посилити національну безпеку. У цьому зв'язку наголосимо, що вивчаючи досвід європейських країн, не варто його ідеалізувати та бездумно калькувати, беззастережно виконувати поради та рекомендації зарубіжних політиків та експертів (особливо в частині федералізації). Адже зазначені реформи більшість країн ЄС проводили в умовах, котрі суттєво відрізнялися

від нинішніх українських. Необхідно також урахувати національну специфіку, що суттєво відрізняється від європейської, а також географічну наявність сусідньої країни-агресора, котра провокує і підтримує сепаратистські рухи в Україні. На жаль, зазначені питання не набули наукового обґрунтування з боку вітчизняної політичної науки. На наше переконання, вирішення цих визначальних для подальшого розвитку держави проблем має бути на першочерговому порядку денному української політичної регіоналістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: політико-правові проблеми : [монографія] / за ред. І. О. Кресіної. – К. : Логос, 2009. – 480 с.
2. Малиновський В. Я. Територіальна організація влади України: концептуальні засади трансформації : [монографія] / В. Я. Малиновський. – Луцьк : СПД Гадяк Ж. В., 2010. – 451 с.
3. Панченко Т. В. Політична регіоналістика : навч. посіб. / Т. В. Панченко. – Х. : ХНУ, 2011. – 187 с.
4. Татаренко Т. М. Регіональний фактор у політичному житті України (політико-правові аспекти) : [монографія] / Т. М. Татаренко. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2005. – 415 с.
5. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 8 верес. 2005 р. №2850-IV // Уряд. кур'єр. – 2005. – 12 жовт. – С. 5–7.
6. Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування : Закон України від 7 груд. 1990 р. №533-XII // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991. – №2. – Ст. 5.
7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. №280/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – №24. – Ст. 170.
8. Романюк С. А. Концептуальні засади регіонального розвитку: від теорії до практики : матеріали до курсу №1 / С. А. Романюк. – К. : НАДУ, 2013. – 375 с.
9. Литвин В. Соборність і регіоналізм / В. Литвин // Голос України. – 2012. – 19 трав. – С. 3.
10. Литвин В. Регіоналізм у політичному вимірі: українські реалії / В. Литвин // Уряд. кур'єр. – 2010. – 9 листоп. – С. 6–7.
11. Регіональна економіка : словник-довідник / О. Д. Богорад, О. М. Невелєв, В. М. Падалка, М. В. Підмогильний ; Наук.-дослід. ін-т соц.-екон. проблем міста (НДІСЕП) ; за ред. М. В. Підмогильного. – К., 2004. – 346 с.
12. Панченко Т. Політична регіоналістика в системі регіональних і політичних дисциплін: огляд концептуальних підходів / Т. Панченко // Наук. зап. ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2009. – Вип. №44. – С. 47–56.
13. Верменич Я. В. Еволюція адміністративно-територіального устрою в Україні: проблеми концептуалізації / Я. В. Верменич // Укр. іст. журн. – 2005. – №4. – С. 114–144.

14. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики : [монографія] / М. С. Дністрянський. – Львів : Літопис, 2006. – 490 с.
15. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – 816 с.
16. Марчук В. Регіоналістика політична / В. Марчук, Н. Голуб'як // Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори). – Львів : Новий Світ – 2000, 2015. – С. 332–333.

УКРАИНСКАЯ ПОЛИТИЧЕСКАЯ РЕГИОНАЛИСТИКА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННО- ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЫЗОВОВ

Малиновский В. Я.

Общественно-политические вызовы, стоящие перед Украиной после Революции достоинства в 2014–2017 гг., процессы европейской регионализации и децентрализации актуализировали исследования в области политической регионалистики. Соответственно, в статье анализируется состояние отечественной политической регионалистики в контексте указанных трендов и как отрасли научного знания.

Ключевые слова: *политическая регионалистика, регионализм, регионализация, регион, децентрализация.*

UKRAINIAN POLITICAL REGIONALISM IN CONTEXT OF CONTEMPORARY SOCIAL AND POLITICAL CHALLENGES

Malynovskyi V. Y.

Social and political challenges facing Ukraine after the Revolution of dignity, processes of regionalization and decentralization of European research actualized in political Regional studies. Regions in the EU has in fact become the basic structures of European political and economic space in the context of the philosophy of «Europe of Regions».

Obviously, the Ukrainian political science must not stand by these trends pan and actively accompany this general trend of spatial structures. For balance and stability of the country depends on the regional structure, adequacy of political and socio-economic development. In this context it is particularly topical issue is the balance in the relations between the «center-regions» regulation is carried out by centralized and decentralized mechanisms. Accordingly, the purpose of the article is analysis of domestic political of regions in the current development of the state in the context of modern trends of regionalism.

The article analyzes the domestic political status of regions in the context of the current complex processes of constitutional reform, decentralization of power and territorial reform. It is noted that areas related to the political-spatial system, acting as a kind of po-

litical system is not sufficiently developed. As a result, regional issues considered most economists or geographers, and the main thrust of Political Studies focused on the analysis of regional electoral processes and regional elites.

This state of the domestic political concern of regions as administrative and territorial reform one of the main areas involve drastic changes is the system of public authorities at regional level. All this adversely affects the development of regional theory and practice of regionalism, as evidenced by the extremely inconsistent regional policy, the complexity and ambiguity of tragic political and legal processes: the Russian occupation of Crimea, the self-proclamation of the so-called Donetsk People's Republic (DNR) and Luhansk People's Republic (LNR).

It is noted that the problem of disintegration of the Ukrainian society since independence have not been solved. Under regional theory should offer the best answer to this challenge. In particular, what model of government will help curb the centrifugal tendencies, strengthening integrity and thus provide an effective model of public administration and democracy.

Given the tragic events that occurred in Ukraine in 2014–2017 years, to administrative-territorial reform on the basis of administrative regionalism became impossible. Only with the use of policy instruments regionalization return of the Crimea and Donbas be real. It is noted that the political regionalism hides significant political risks versus administrative, including uncertainty about the future prospects of devolution trends.

In this regard, notes that the learning experience of European countries, we should not idealize him and mindlessly trace unconditionally perform tips and suggestions of foreign politicians and experts (especially in the federalization). After these reforms, most EU countries carried out under conditions which significantly different from the current Ukrainian. It is also necessary to take into account national specifics, which differs significantly from European and neighboring countries geographic presence aggressor who provokes and supports separatist movements in Ukraine.

Key words: *political regional studies, regionalism, regionalization, region, decentralization.*

